

TÜRK DÜNYASINDA DESTAN ve KÖROĞLU SEMPOZYUMU

(INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EPIC AND
KÖROĞLU IN THE TURKIC WORLD)

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
BİLDİRİLER KİTABI

Editörler:

Prof. Dr. A. Özgür GÜVENÇ

Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

Arş. Gör. Aslıhan SÜMBÜLLÜ

Arş. Gör. Muhammet Nuri CEYLAN

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATÜRK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Eser Adı:

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASINDA DESTAN ve KÖROĞLU
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI

Editörler:

Prof. Dr. A. Özgür GÜVENÇ
Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Arş. Gör. Aslıhan SÜMBÜLLÜ
Arş. Gör. Muhammet Nuri CEYLAN

Yayınlar Yönetmeni:

Doç. Dr. Bünyamin AYDEMİR

Yayın Kurulu: Prof. Dr. Ahmet SARI, Prof. Dr. Ali UTKU, Prof. Dr. Bülent ÇAVUŞOĞLU,
Prof. Dr. Erdiç ŞIKTAR, Prof. Dr. Hakan Hadi KADIOĞLU,
Doç. Dr. Bünyamin AYDEMİR, Doç. Dr. Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ

Dizgi ve Tasarım: Abubekir KALE

Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1296

ISBN: 978-625-7086-52-3

Erişim Adresi: <https://ekitap.atauni.edu.tr>

Atatürk Üniversitesi Yayınevi Koordinatörlüğü

Sertifika No: 42021

Adres: Prof. Dr. Fuat Sezgin Kütüphanesi Okuma Salonları Binası Zemin Kat
Kampüs-Yakutiye/ ERZURUM

E-posta: atayayinevi@atauni.edu.tr

Telefon: 0442 231 62 80

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ATATÜRK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Erzurum 2021 © Copyright Atatürk Üniversitesi Yayınevi

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir. Eserin her hakkı anlaşılabilir olarak Atatürk Üniversitesi Yayınevi Koordinatörlüğüne aittir. İzinsiz yayınlanamaz.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KÖROĞLU DESTANININ KARAKALPAK VARYANTI

Zekeriya KARADAVUT*

Zeynep Begüm OK**

Özet

Karakalpaklar günümüzde Özbekistan’a bağlı bir cumhuriyet olan Karakalpakistan’da yaşayan Kıpçak grubundan bir Türk topluluğudur. Karakalpaklar küçük bir grup olmalarına rağmen çok zengin bir folklor hazinesine sahiptir. Köroğlu destanı da bu hazinenin bir parçasıdır. Türk kültür coğrafyasının hemen her yerinde anlatılan Köroğlu destanının Karakalpaklar arasından *Ewezhan*, *Ewez’in Evlenişi*, *Arap Reyhan*, *Kırmendeli* ve *Bezirgen* olmak üzere beş kolu derlenip yayımlanmıştır. Bu, elbette Karakalpakların Köroğlu’nun sadece beş kolunu bilip anlattıkları anlamına gelmez. Zaten *Ewezhan* kolu Özbek ve Türkmen gibi Türk topluluklarında birden fazla kol olarak anlatılmaktadır. Karakalpak destan anlatıcıları jırav, baksı, kıssahan, ve şayır ve olarak adlandırılır. Bu anlatıcılar birbirinden repertuarları ve icra yöntemleri bakımından ayrılırlar. Köroğlu destanını anlatanlar ise baksı ve kıssahanlardır. Baksılar inanca göre jıravlardan sonra ortaya çıkmış duwtar çalarak koşuk söyleyip destan anlatan aşıklardır. Baksı Narbay Köşekenov, Baksı Allayar Sadimov, Baksı Bekmurat Cumaniyazov ve Eşcan Baksılar Köroğlu anlatmakla tanınan baksılardır. Karakalpak folklorcuları Köroğlu kollarının Karakalpakların Harezmi bölgesine geldikten sonra Karakalpaklar arasında yayılmaya başladığını, dolayısıyla destanın komşuları ve de birlikte yaşadıkları Özbek ve Türkmen bahşileri vasıtasıyla kendilerine geçtiğini savunurlar. Ayrıca Kazan, Taşkent ve Buhara gibi merkezlerde basılan Köroğlu kollarının kıssahanlar aracılığıyla metinleri okumak şeklinde de Karakalpaklar arasında yayıldığı görüşü ileri sürülür. Karakalpak Köroğlu kolları şekil olarak nazım nesir karışıktır. Yer yer masallara ve halk hikayelerine benzemektedir. “Elkissa, şimdi sözü Göroğlu’dan işitin...” gibi belli başlı başlangıç kalıpları; “kırk gün kırk gece düğün yaptılar, gönül maksatlarına erdiler” gibi bitiş formelleri vardır. Nazımda bütün kollarda korunan standart bir şekil olmamakla birlikte kıtaları dört mısradan kurulu şiirler daha çoktur. Vezin ise 8’li ve 11’li hecedir. Bazen kahramanların karşılıklı konuşmaları atışma şeklinde de yer almaktadır

Anahtar kelimeler: Köroğlu, Karakalpak, destan, baksı, kıssahan

THE KARAKALPAK VARIANT OF THE KÖROĞLU LEGEND

Abstract

The Karakalpaks are a Turkic community from the Kipchak group living in Karakalpakstan, a republic under Uzbekistan today. Although the Karakalpaks are a small group, they have a very rich folklore treasure. The epic of Köroğlu is also a part of this treasure. Five branches of the Köroğlu Epic, which is told almost everywhere in the Turkish cultural geography, were compiled and published among the Karakalpaks, namely *Ewezhan*, *Ewez's Marriage*, *Arab Reyhan*, *Kırmendeli* and *Bezirgen*. This, of course, does not mean that the Karakalpaks only knew and described the five branches of Köroğlu. In fact, the *Ewezhan* branch is described as more than one branch in Turkish communities such as Uzbek and Turkmen. Karakalpak epic narrators are called jırav, bahshi, kıssahan, and şayır. These narrators differ from each other in terms of their repertoire and performance methods. Those who tell the epic of Köroğlu are bahshi and anecdotes. According to the belief, bahshi are poets who emerged after the jırav, played duwtar, sang verse and told epics. Bahshi Narbay Kosekenov, Bahshi Allayar Sadimov, Bahshi Bekmurat Cumaniyazov and Eşcan Bahshi are bahshi known for telling Köroğlu. Karakalpak folklorists argue that the Köroğlu branches began to spread among the Karakalpaks after the Karakalpaks came to the Harezmi region, so the

* Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, ANTALYA, zkaradavut@akdeniz.edu.tr

** Öğr. Gör. Polonya- Poznan Adam Mickiewicz Üniversitesi Türk Dili Öğr. Gör., POLONYA, zeyok@amu.edu.pl

epic passed to them through their neighbors and the Uzbek and Turkmen bahshis they lived with. It is also suggested that the K roĝlu branches, which were distributed in centers such as Kazan, Tashkent and Bukhara, spread among the Karakalpaks in the form of reading texts through anecdotes. The branches of Karakalpak K roĝlu are mixed in verse and prose. In places, it resembles fairy tales and folk tales. Certain starting patterns such as “Elkissa, now hear the word from G ruĝlu...”; There are ending formulas such as "they had a wedding for forty days and nights, they achieved their desires". Although there is not a standard form preserved in all branches in poetry, there are more poems whose stanzas are composed of four verses. Prosody is 8 and 11 syllables. Sometimes the mutual conversations of the heroes take place in the form of bickering.

Key words: K roĝlu, Karakalpak, Epic, Bahshi, Kıssahan

Türkiye’de K roĝlu Destanının Türk toplulukları ve bazı komşu halklar arasında bilinip anlatıldığına dair teorik/ansiklopedik bilgi son 25-30 yılda dikkate  ayan bir şekilde artan çalışmalarla uygulamalı bilgiye d n  m   t r. Türkiyeli araştırmacıların bir kısmı K roĝlu destanının ya bir kolunun ulaşılabilen bütün varyantlarını bütüncül bir bakış açısıyla karşılaştırmalı bir şekilde incelemekte veya bir tipi/karakteri ele almakta ya da bir bölgede anlatılan,  rneĝin Türkmen, Kazak veya Uygur gibi, destanın tamamını incelemektedir.

K roĝlu destanının bilinip anlatıldığı Türk topluluklarından biri de Karakalpaklardır. Karakalpak adıyla XVI. yüzyıldan itibaren tarihi kaynaklarda yer almaya ba layan Karakalpaklar asılları itibariyle Peçeneklerin bakiyeleri oldukları kabul edilen Kıpçak grubundan bir Türk boyudur. Eski Rus yıllıklarında “ erniyi Klubuki”, Arap kaynaklarında “Karab rkl ” adlarıyla anılırlar. “Karakalpak” adının ırk  zelliĝi olmayıp, bu Türk kavmine mensup olan kişilerin ba larına taktıkları kara başlıklarla veya ba larında bıraktıkları bir tutam sa la (g lpak) ilgili olduĝu düşünülmektedir (Yılmaz, 2006: 1-28)

Karakalpakyaya veya Karakalpakistan, bugün Özbekistan’a baĝlı özerk bir cumhuriyettir. Özbekistan’ın batı kesiminde yer alır. Başkenti (N kis) Nukus’tur. Karakalpakistan, tarihsel Harezmi topraklarını kapsar. Yüzölçümü 165.000 km’dir. Nüfusu 2013 sayımına göre 1.712 bindir. Karakalpakistan’nın yaklaşık %33’  Karakalpak, %33’   zbek, %27’si Kazak, %5’i Türkmen, %1,5’u Rus’tur. Tahtak pir, Konrat,  imbay, Moynak, T rk l en önemli  ehirleridir. Karakalpakistan toprakları g neydoĝuda Özbekistan; güneyde Türkmenistan; batı, kuzey ve doĝuda Kazakistan’la çevrilmiştir (Yılmaz, 1997: 1320-1327).

K roĝlu kollarının tür olarak adlandırılması ve tasnif edilmesinde Türk boyları arasında bir ortaklık bulunmamaktadır. Fuat Köprülü (1966: 366-371) halk hikayelerinin kaynaĝını deĝerlendirirken K roĝlu’nu Dede Korkut’la birlikte aynı grupta, eski Türk geleneĝinden geçen konular, grubunda ele almıştır. Ali Berat Alptekin de aynı g r   tedir (1997: 42). Konularına göre ise K roĝlu yine halk hikayesi kabul edilmiş Celali Bey ve Mahmut Bey, K rman ah ve Eşref Bey hikayeleriyle birlikte kahramanlık hikayeleri grubunda deĝerlendirilmi tir (Boratav 1988: 34; Türkmen, 489-490). Daha sonra yapılan pek çok çalışmada, özellikle de Türk dünyasının çeşitli bölgelerindeki varyantlarıyla ilgili çalışmalarda K roĝlu destan olarak adlandırılmıştır. Orta Asya Türk topluluklarında destan için *destan*, *kahramanlık destanı*, *epos*, *batırdık j r comok* gibi terimler kullanılmaktadır. Karakalpaklarda ise genel olarak *destan* kelimesi kullanılmakta konusu kahramanlık olan destanlara ise *kahramanlık destanı* denilmektedir.

K roĝlu ve kollarının tasnifteki yeri konusunda da bir farklı gr plandırmalar olmakla birlikte *kahramanlık destanı/kahramanlık hikayesi* yaygın kullanılan adlandırmalardandır. Bu durum K roĝlu’nun Karakalpak varyantı için de geçerlidir. Karakalpak folklorcuları K roĝlu’nu destan kabul etmekte, kahramanlık destanları grubunda yer vermektedir. İ. T. Saĝitov 1945 yılının ekim ayında, N kis şehrinde yapılan bir toplantının göçmenler oturumu hakkında bilgi verirken o toplantıya katılan O. Kojurov’un Karakalpak destanlarını 3 gruba ayırdığını bildirir.

Birinci grupta Karakalpakların kendi yarattıkları K rk K z, Koblan va Alpami  gibi kahramanlık destanları yer alır. İkinci gruba  eryar,  iyrin  eker destanları dahildir. Kojurov’un düşüncesine göre bu destanlar

doğu halklarından geçmedir. Üçüncü grupta ise Hürlike Hamra, Garip aşık, Yusup Ahmet ve Göroğlu destanları vardır. Bunlar da aslen Özbek ve Türkmen destanlarıdır (Maksetov, 1996:29).

Karakalpak destanlarıyla ilgili diğer bir tasnif de destanların teşekkül ettiği düşünülen devir ve coğrafya, konu ve anlatıcılar göz önünde bulundurulmuştur. Kallı Ayımbetov Karakalpak jırşılarının jırvladığı destanları teşekkül devri ve teşekkül coğrafyasını esas alarak altı gruba ayırmıştır.

Birinci gruba en eski devir adını verir ve *Şeryar* destanını örnek gösterir. İkinci gruba 11. ve 12. yüzyılı esas alarak Peçenek-Kıpçak devri der ve *Koblan* destanını örnek verir. Üçüncü dönem 13.-15. yüzyılları içine alan Altın Orda devridir. Burada da *Edige*, *Şora* ve *Nuratdin* destanları yer alır. Dördüncü grup Konırat-Baysın dönemidir. 15. ve 16. yüzyılları kapsar. *Alpamiş*, *Mestpadşa* destanlarını bu dönemde teşekkül etmiş kabul eder. Beşinci grup 16. ve 17. yüzyılları içine alan Buhara-Bulıngır devridir. *Kırk Kız*, *Bozuğlan*, *Şiyrin Şeker* ve *Er Ziyvar* destanlarını bu gruba gösterir. Altıncı gruba Karakalpak baksı ve kıssahanlarının repertuarlarında yer alan 17. ve 20. yüzyılı kapsayan dönemi yani Harezm dönemi destanlarını yerleştirir. Bunlar baksıların anlattıkları Yusuf Ahmed, Garip aşık ve Göroğlu; kıssahanların anlattıkları Yusuf Zileyha ve Hurli Zafran'dır (Ayımbetov, 1988: 94-95).

Bir başka tasnifi Karakalpak destanlarıyla ilgili ilk çalışmaları yapanlardan biri olan İ. Sagitov yapmıştır. Sagitov, konu ve motiflerini esas alarak Karakalpak destanlarını beş gruba ayırmaktadır.

İlk grup “Kahramanlık Destanları”dır. Bu gruba dâhil edilen başlıca destanlar; *Alpamiş*, *Koblan*, *Kırk Kız*, *Edige* ve *Er Şoradır*. İkinci grup ise “Liriko- Epik ya da Romantik-Kahramanlık Destanları”dır. Bu gruba; *Gerip Aşık*, *Maspatşa*, *Hurlika-Hemra*, *Sayathan-Hemra* anlatmaları dahil edilmiştir. Karakalpak destan tasnifinde üçüncü grup ise “Masal Karakterli Destanlar”dır. *Şirin-Şeker*, *Şaryar* ve *Kanşayım* bu gruba dâhil edilen anlatmalardan bazılarıdır. Dördüncü grup, “Başka Halklardan Alınan Destanlar” olup, b u r a d a *Göruğlı*, *Hurlika-Hemra* *Avzhan*, *Kırmanteli*, *Bezırgan* vb. gibi destanlar bulunmaktadır. Destanların besinci grubu ise “Tarihi Jırlar”dır. *Aydosbiy* ve *Devletyarbek* anlatmaları bu gruba dâhildir (Fedakar, 2008: 62-63).

Karakalpak destanlarıyla ilgili diğer bir tasnifte Köroğlu kahramanlık destanları arasında gösterilir. Bu grupta Alpamiş, Koblan, Kırk Kız, Kurbanbek ve Er Ziyvar da yer almaktadır (Ahmetov, Bahadırova, 1992: 27).

Karakalpak kahramanlık destanı anlatıcıları, baksı, kıssahan, ve şayır ve olarak adlandırılır. Bu anlatıcılar birbirinden repertuarları ve icra yöntemleri bakımından ayrılırlar. Baksılar inanca göre jırvlardan sonra ortaya çıkmış duwtar çalarak koşuk söyleyip destan anlatan aşıklardır. Baksılar kahramanlık destanı anlatır. (Aimbetov, 1988: 72; Şahin, 2013: 41-46) Şayırların bir kısmı “Kıssahan” adıyla da anılır. Kıssahanlar halk arasında dolaşp ya kendi yazdıkları şiirleri ya da başkalarının şiirlerini aytışlarını okur, lıro-epos ya da aşıklık destanları grubunda yer alan Ferhad-Şirin, Yusuf-Zeliha, Tahir-Zuhra, Garip Aşık gibi hikayeleri anlatır. (Aimbetov, 1977: 152-170; Fedakâr, 2008: 62).

Karakalpak folkloruyla ilgili çalışmalara genel olarak XVIII. yüzyıldan itibaren başlanır. Destanlarının derlenip yayımlanması ise daha sonraki yıllardadır. XIX. yüzyılda Şokan Velihanov *Edige* ve *Er Koşay* destanlarını derler. Böylece Rus bilim adamlarının dikkati Karakalpak destanları üzerine yoğunlaşır. Abubekir Divayev 1897’de *Alpamiş*’ı yayımlar. P. M. Melioranskiy’in öğrencilerinden olan İ. A. Baliyev Şımbay’da Bekimbet Jırav’dan *Koblan* destanını, Kışak’ta İmamkulu Jırav’dan da *Edige* destanını derlemiş kısa örneklerini 1917’de Aşgabat’ta yayımlamıştır. Böylelikle başlayan çalışmalar metin derleme, metin yayımlama ve bilimsel çalışma yapma şeklinde devam etmektedir.

Karakalpaklarda Köroğlu ile ilgili derleme ve inceleme çalışmaları 1960’lı yıllardan itibaren başlar. N. Dawkarayev, K. Ayımbetov, İ. Sagitov ve O. Kocurov gibi araştırmacılar bu destanların Karakalpakların Harezm’e gelmelerinden sonra komşu halklardan girdiğini söyler.

Köroğlu destanının *Awezhan* ve *Qirmendeli* kolları diğer kollarına oranla Karakalpaklar arasında daha fazla yayılmıştır.

Köroğlu destanının Bekmurat Baksı'dan alınan *Qirmendeli* varyantı, Narbay Baksı'dan yazılıp alının *Bezirgen* varyantı 1963 yılında *Köroğlu* adıyla ilk defa yayınlanır.

Özbekistan İlimler Akademisi Karakalpak şubesinin elyazmaları bölümünde 1960-1984 yılları aralığında Göruğlı destanının kollarından *Awezhan*'ın Akılbekov Ömürbek, Saparniyaz Habipnazarov varyantları, *Bezirgen*'in Karajan Baksı, Narbay Baksı, Tilewmurat Baksı ve Eşan Baksı varyantları, *Qirmendeli*'nin Amet Baksı, Bekmurat Baksı, Madireyim Baksı varyantları saklanmaktadır.

Bunlardan “Karakalpak Folkloru”nun M. Nizametdinov tarafından hazırlanan 15. Cildi “Göroğlı” destanına ayrılır. Saparniyaz Habipnazarov'un *Awezhan*'ı, Madireyim Baksının *Qirmendeli*'si, Eşan Baksı'nın *Bazirgen*'i, Narbay Baksı'nın *Awez Üylengen*'i ile *Arap Reyhan* kollarına yer verilir (Türkmen, 2002: 269-275).

Yüz ciltlik *Karakalpak Folklorı* külliyyatının 16, 30-34.ciltleri Köroğlu destanına ayrılmıştır. 16. ciltte Kamal Abibullayev'in 1950'de baksı Eşan Kospolatov'dan derlediği *Bezirgen* kolu; 30. ciltte K. Satullayev'in Allayar Sadimov'dan 1960'ta derlediği *Awezhan*, 31. ciltte J. Abdikarimov'un 1960'ta baksı Narbay Koşekenov'dan derlediği *Arap Reyhan*, 32. ciltte J. Abdikarimov'un 1960 yılında baksı Narbay Koşekenov'dan derlediği *Awez Üylengen*, 33. ciltte Ö. Erpolatov'un baksı Bekmurat Jumaniyazov'dan derlediği *Qirmendeli* ve 34. Ciltte ise J. Abdikarimov'un 1960 yılında baksı Narbay Koşekenov'dan derlediği *Bezirgen* kolu yer almaktadır (Karakalpak Folklorı, 2011: 27-42. ciltler, 175-227).

Köroğlu destanı yaklaşık olarak XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlarında Karakalpaklar arasında yayılmaya başlar. Bu zamanda Harezm vadisine yerleşen Karakalpaklar hem kendi aralarındaki hem de komşuları olan Türkmen ve Özbeklerle kültürel ilişkiler de geliştirirler bu durum da Köroğlu destanının Karakalpaklar arasında yayılmasına zemin hazırlar. Bu devirde Karakalpak, Türkmen ve Özbek bahşılarının birbirlerini etkilediği, destanların icra tarzı ve üsluplarından belli olmaktadır (Fedakar 2007: 871-877).

Köroğlu destanının Karakalpaklar arasında yayılmasında ve Karakalpak varyantının oluşmasında Özbek ve Türkmen bahşılarının büyük tesiri olmuştur. XIX. asırda Harezm'de yaşayan Özbek bahşısı Eşbay ile Türkmen bahşısı Süyev'in tesirini özellikle belirtmek gerekir. Çünkü onların Karakalpak bahşıları ile sıkı bir dostlukları ve de ortaklıkları olmuştur. Konrat bölgesindeki Özbek bahşılarının da Köroğlu'nun Karakalpaklar arasında yayılmasında tesirinin olduğunu belirtmek gerekir.

Eldeki veriler değerlendirildiğinde Köroğlu destanının Karakalpak baksılarının repertuarına girmesinde ve kalıplaşmasında birinci derecede Berdak'ın sonra Akımbet'in, Muwsa'nın, Arzı'nın, Yedenbay'ın ve Dostnazar bahşılarının, sonraları ise onların yetenekli çıraklarının büyük yaratıcılık tesiri vardır.

Köroğlu destanının Karakalpaklar arasında sevilip yayılması sadece bahşılar/jırvlar arasındaki etkileşimle olmamış, aynı zamanda XVIII yüzyılın başlarında Kazan ve Taşkent gibi kültür merkezlerinde basılan destan metinlerinin halk arasında ayılmasıyla da yaygınlık kazanmıştır.

Köroğlu destanının Karakalpaklar arasında sevilip yayılması sadece bahşılar/jırvlar arasındaki etkileşimle olmamış, aynı zamanda XVIII yüzyılın başlarında Kazan ve Taşkent gibi kültür merkezlerinde basılan destan metinlerinin halk arasında ayılmasıyla da yaygınlık kazanmıştır.

Karakalpaklar arasında Köroğlu destanının beş kolunun derlenip yayınlandığını daha önce belirtmiştik. Bunlar *Ewezhan*, *Evez'in Evlenişi*, *Arap Reyhan*, *Kirmendeli* ve *Bezirgen* kollarıdır.

Awezhan

Karakalpaklar arasında Awezhan kolunun iki varyantı derlenmiştir. Kıssahan Habip Nazarov'dan derlenip 1986 yılında yayımlanan varyantın özeti kısaca şu şekildedir:

Şambil bel şehrinde Ağalık ve Cıgali hanlardan sonra Göruğlı sultanı olur. Bir gün Hızır gelerek Göruğlı'ndan bir dilek dilemesini ister; o, ömrünün uzun olmasını ve şöhratinin aleme yayılmasını diler, dileği kabul olur, yüz yirmi beş yıl yaşar. Önce, Gohikap dağının padişahının kızı Ağayunus periyi, elli beş yaşında Hind padişahının kızı Miskal periyi, altmış beş yaşında Gülnar periyi alır. Onun iki çocuğu olur, fakat yaşamazlar. Göruğlı bunu önemsemez. Yüz yaşına gelince çocuğunun kalmamasına üzülmeye başlar. Bir gün Isfahan Kaldar padişahının oğlu Hasen'i kaçırr, evlat edinir. Göruğlı'nın kırk yiğidi, Künkarşa ülkesinde Buldınk kasabın Awezhan adlı oğlunu da evlat edinmesinin yararlı olacağını söyler. Göruğlı, Awezhan'ı getirmesi için Hasen hanı gönderir. Yiğitleri Hasen hanı yarı yolda bırakıp dönünce "Awez'i alıp gelirim, gelemesem bu yolda ölürüm" diyerek kendisi yola çıkar. Tanrı adını diline almaz, onun yardımını dilemez. Bundan dolayı çok zorlukla karşılaşır. Hızır'ın yardımlarını görür, çoban babadan bir koyun alır, Awezhan'ın şehrine varır. Kendisini Awezhan'ın annesi Gülayım'ın ağabeyi olarak tanıtır, Awezhan'ı görür, onu alır, kaçar. Göruğlı arkasından gelen 40 askerin hepsini tek başına yok eder. Awezhan'ı alır ülkesine döner, evlat edinir. Bu arada 120 yaşına gelir. Awezhan Türkmen kızı Botagöz'e âşık olur. Kız Awezhan'a, Göruğlı'nın kulu olmasından dolayı babasının kendisini vermek istemeyeceğini söyler. Awezhan, babasına kızı istemesi için yalvarır. Göruğlı, bilge Cartıbay' a kızı istemesi için ricada bulunur, fakat o kabul etmez. "Ahmet Serdar kızını köleye vermez." der. Bunu işiten Awezhan, Şambil'i terk eder, yurduna döner. Künkarşa padişahı onu, maceralarını dinler. Awezhan Şambil yurdunu, halkın geleneklerini över. Künkarşa padişahı Awezhan'ın bu övgülerine kum, Göruğlı'nın dinine girmiş olduğu gerekçesiyle cellatlara öldürülmesini buyurur. Annesi Gülayım gelerek bağışlanmasını diler. Bunun üzerine Göruğlı'nın dininden dönmesi için Awezhan'a 40 günlük bir zaman tanır, zindana atılır. Fakat o, Göruğlı'ya olan sevgi ve saygısından, İslam'a olan inancından geri adım atmaz. Öte yandan Awezhan'ın gitmesinden sonra Göruğlı ve hizmetkarları çok üzüldüler. Göruğlı Gürcistan' dan dönen tüccarlardan Awezhan' dan haberler sorar. Göruğlı oğlu Hasanhan ve 40 yiğidi ile Gürcistan' a doğru yola çıkar, Awezhan'ı asmak üzere olan Künkarşa' nın üzerine gider. Göruğlı'nın askerleri 7 gün savaştıktan sonra Künkarşa'yı yener, müslüman eder, tahtına otururlar. Göruğlı Awezhan 'ı alır, yurduna döner. Türkmen kızı Botagöz'ü alır. Awezhan'la evlendirir. Onu, Şambil şehrine vali tayin eder. Tacını, tahtını, malını, mülkünü Awezhan'a bırakır, bu dünyadan göçer. (Karakalpak Folkloru 1986: 16-132, Rahmani 2018: 9-10).

Allayar Sadimov varyantı daha kısa olmakla birlikte olay örgüsü hemen hemen aynıdır. Sadimov'da pirler dileğini sorduğunda Göruğlı 30 yaşındadır. Hesen Han'ın Awezhan'ı kaçırmaya gitmesi ve 40 yiğidin korkup geri dönmesi epizodu Allayar Sadimov'da yoktur.

Ayvaz'ın Çamlıbel'e getirilmesi Köroğlu destanının en yaygın kollarından biridir. Kabil Maksetov Karakalpak Awezhan kolunun Türkmenlerdeki Göroğlının Döreyişi, Göroğlının Öylenişi, Ar Alış, Avez (Ayvaz), Avezin Azat edilişi, Avez Üylengen ve Arap Reyhan kollarıyla benzer olduğunu belirtmektedir. (Maksetov, 1992: 243-260; Köroğlu, Paris Nüshası 2005, 24) ve Molla Hasan Mirbabaoğlu tarafından yazıya alınıp 1880'de Kazan'da basılan Hikayet-i Köroğlu Sultan'dan başlamak üzere (Savcı, 2016) destanın bütün varyantlarında vardır. Küçük epizot ve motif farklılıklarının bulunmasına rağmen kurgu ve olay örgüsü hemen hemen aynıdır.

Äwez'in Evlenişi

Baksı Narbay Köşekenov'dan derlenip 1976 ve 2011'de yayımlanan kolda Göruğlı'nın manevi evladı olan Äwez'in evlilik hikayesi anlatılmaktadır.

Olay örgüsü şu şekildedir:

Äwez, Havdak Gölü'ne avlanmaya gider. Avlandığı yerde Membetcan Serdar'ın evine yolu düşer. Äwez, Serdar'ın kızı Gülrühcan'ı görür ve âşık olur. Gülrühcan Äwez'i küçümser ve reddeder. Äwezcan kederli bir şekilde evine döner ve olayları Göruğlı'na anlatır. Göruğlı kızı getirmek için yola çıkar. Etrafındakilere düğün hazırlıklarına başlamalarını emreder. Yolda, çeşitli zorluklardan Hz. Ali sayesinde kurtulur ve kızın memleketine varır. Gülrühcan'ın yengesinden yardım alarak kızı kaçırr. Kız, Şambilbel'e vardığında,

başına gelenleri büyü kitabından öğrenir. Evlilik için şart koşar. Yiğitlerin içinden Äwez'i beğenir. Äwez ve Gülrühcan muratlarına ererler.

“Äwez'in Evlenişi” kolu, Karakalpak varyantının dışında, Türkmen, Özbek, Buhara, Tacik ve Kazak versiyonlarında da anlatılmaktadır. Bu versiyonların bölümleri sadece genel motifleri (soylu kişinin evine dünürçülerin gidişi, kızın Äwez'i evlatlık oluşundan dolayı reddetmesi, kız için Görüglü'nün gidişi, gelinin gelişi) koruyarak birbirinden farklılaşmışlardır. 32 Diğer varyantlarda da oldukça popüler olan bu bölüm Karakalpak varyantında baksı Narbay Köşenekov tarafından icra edilmiştir.

Arap Rayhan

Baksı Narbay Köşenekov'dan derlenen kol 1986 ve 2011 yıllarında yayımlanmıştır. Äwez'in Evlenişi kolunun devamı niteliğindedir. Bu kolda, kızı kaçırılan Leke Hanı, Görüglü'nden intikam almak ve kızını geri almak üzere, güçlü bir pehlivan olan Arap Rayhan'ı görevlendirir. Kolda, Arap Rayhan'ın, Görüglü ve Äwez'le olan mücadelesi anlatılmaktadır.

Arap Rayhan kolunun olay örgüsü şu şekildedir:

Kızın yengesi Qupnişan, başına geleceklerden korkarak Han'a, kızının kaçırıldığı haberini verir. Padişah vezirlerini toplar ve Görüglü'ni bulmak üzere yirmi yiğidini görevlendirir. Yoldayken Görüglü'ni bulamayacakları düşüncesiyle on beş yiğit geri döner. Kalan beş yiğit Görüglü'nu aramaya devam eder. Görüglü kalan beş yiğitle karşılaşır ve hile yoluyla onları zapt eder. Atlarına ters bindirip, olanları anlatmaları için memleketlerine geri gönderir. Yiğitleri dinleyen padişah, vezirinin önerisiyle güçlü bir pehlivan olan Arap Rayhan'ı görevlendirir. Arap Rayhan, Görüglü'ni avda, uyuklar vaziyetteyken yakalar. Görüglü'ni perişan bir hale sokarak Gürcistan'a doğru yola çıkar. Görüglü, Ğıyrat'ı Şamlıbel'e haber vermesi için gönderir.

Ağayunis Peri, Ğıyrat'ın halinden, Görüglü'nün başına gelenleri anlar. Ağayunis Peri Görüglü'ni bulmaları için kırk yiğidi görevlendirir lakin hiçbirisi oralı olmaz. Äwez, babasının peşine düşer Sapar Mahrem de arkasından gider. Äwez, Arap Rayhan'ı görünce heybetinden çok korkar, onu alt edemeyeceğini düşünür. Görüglü, Äwez'i yüreklendirerek savaş talimlerini öğretir. Äwez, Görüglü'nün talimatlarına uyarak, Ğıyrat'ın da desteğiyle Arap Rayhan'ı öldürür. (Karakalpak Folklorı, 1986: 144-155; Ok, 2018: 12-13).

Arap Reyhan kolu Görüglü'nün düşmanı Arap Rayhan'la olan mücadelesini anlatan ayrı bir hikâye olmasına karşın konu ve motifler bakımından “Äwez'in Evlenişi” kolunun devamı niteliğindedir.

Qırmendali

Qırmendeli Köroğlu Destanının Karakalpak varyantlarından ilk yayımlanan kollarından biridir. 1961 yılında Ö. Erpolatov tarafından Baksı Bekmurat Jumanıyazov'dan derlenen metin ilk defa 1963 yılında yayımlanır. Aynı metin 2011 yılında 100 ciltlik Karakalpak Folklorı külliyyatının 33. cildinde tekrar yayımlanır. Baksı Medireyim Metcanov'dan derlenen metin ise 1986 yılında yayımlanır.

Medireyim Metjanov varyantında Rum elinde Hıristiyan bir babanın olağanüstü yollarla dünyaya gelmiş olan kızının meşakatli evlilik macerası anlatılmaktadır. Qırmendäli kolunun olay örgüsü şu şekildedir:

Rum vilayetinde Arıslan Bey'in Qırmendäli adında kızı dünyaya gelir. Qırmendäli on dört yaşına gelince ona görücüler gelmeye başlar. Yiğitler sazendelik yapıp, Qırmendäli ile atışıp güreşmek zorunda kalırlar. Yiğitlerin hiçbirisi Qırmendäli ile baş edemez. Kocamış bir kadın Qırmendäli'ye Görüglü'nün haberini verir. Qırmendäli, yaşlı kadını Görüglü'ni bulması için Şambilbel'e gönderir. Yaşlı kadın Şambilbel'e varıp Görüglü'na Qırmendäli'nin haberini verir.

Görüglü gitmeye niyetlenince, karısı Ağayunis Peri, fal bakarak Görüglü'ni gitmemesi yönünde uyarır. Görüglü Ağayunis Peri'yi dinlemez ve yaşlı kadının ardından Rum vilayetine gider. Görüglü atışma ve güreşmede Qırmendäli'yi yenemez. Hileye başvurur. Miyrımcan ve Qambercan adlı çıraklarının Qırmendäli'yi yenebileceğini söyleyerek zaman kazanır. Qırmendäli Görüglü'ni çıraklarını alıp gelmesi için Şambilbel'e geri gönderir. Görüglü vardığında Ağayunis Peri Görüglü'nün başından geçenleri anlar, Görüglü'ni Şehr-i Bostan'a varıp, Aşık Aydın'dan icazet alması gerektiğini söyler. Görüglü, karısını

dinlemeyerek Miyrimcan ve Qambercan'ı alarak Rum vilayetine gider. Miyrimcan ve Qambercan da Qırmandalı'yi yenemezler ve zindana atılırlar. Cellat kızlara yalvarır ve kurtulurlar. Göruğlı Şehr-i Bostan'a gidip Aşık Aydın'a biat eder, kırk sufiye karıştır. "Ravşan Sofu" diye ad alır. Göruğlı sufilerle geçinemez, değirmeni su basıp, sufileri de öldürünce dergâhtan kovulur. Aşık Aydın yeni bir mescit yaptırıp yanına Usta Badem'in oğlu Keremcan'ı çırak tutar. Aşık Aydın gördüğü bir düşü Keremcan'a yorumlatıp beğenir. Düşte Qırmandalı'den haberdar olurlar. Keremcan ve Aşık Aydın, Qırmandalı'nin memleketine varırlar, biraz hileyle, atışarak Qırmandalı'yi etkilemeyi başarırlar. Arıslan Bey, kızının yüz on beş yaşında birine varmasına razı olmaz ve Aşık Aydın'ı döverek kovar. Aşık Aydın, Arıslan Bey'i padişaha şikâyet eder. Padişahın misafir olarak gittiği Arıslan Bey'in sarayına, Aşık Aydın baksı olarak gider. Aşık Aydın Qırmandalı ile atıştır, yener ve onu Keremcan'a bağışlar. Qırmandalı ve Keremcan evlenir. Göruğlı bir kervandan olanları işitir ve Şehr-i Bostan'a yola koyulur. Göruğlı Usta Badem'i yanındakileri, sazını yaptırmak üzere, hile ile uyutarak Qırmandalı'ye ulaşır. Göruğlı, Qırmandalı'yle olan emeline ulaşır ve Usta Badem'in kızlarından birini de Sapar Mahrem için kaçıtır. Muratlarına ererler. (Karakalpak Foklori, 1986: 156-182; Ok, 2018:12-13).

Baksı Medireyim Metcanov anlatması ile Baksı Bekmurat Jumaniyazov anlatması hemen hemen aynı gibidir. Bekmurat'ta Qırmandalı'nin dünyaya gelişi hakkında bilgi yoktur. Kıza ad vermede tören düzenlenmez, gibi küçük farklar vardır.

Qırmandalı daha çok Türkmen, Özbek ve Karakalpakların birlikte yaşadığı Harezm bölgesinde yayılmış bir koldur. (Şahin, 2013: 25) "Qırmandalı", Türkmenlerde "Harmandeli", Özbeklerde "Hiramandali ve Gül Harman" olarak geçen popüler hikayelerden biridir. Bu hikâye, Azerbaycan ve diğer Kafkasya halkları tarafından da bilinen orijinal bir eserdir. Anadolu anlatmalarında kabile ve köy ismi olarak muhafaza edilmiştir (Arsunar, 1963:131). Göruğlı, tamamen çekilmese de burada hâkim tip değildir.

Köroğlu Destanı'nın Karakalpak baksıları tarafından anlatılan kollarından biri de Bezirgen koludur. Baksı Narbay Köşekenov'dan derlenen Bezirgen kolu ilk defa 1963 yılında yayımlanır. Aynı anlatma 2011 yılında 100 ciltlik külliyyatın 34 cildi olarak tekrar basılır. Ayrıca Baksı Esjan Kospolatov'dan derlenen varyant da 1986 yılında yayımlanır.

Bazergen

Bezirgen kolunun Baksı Esjan Kospolatov anlatmasında Şabıstan şehrinden Göruğlı'nı öldürmek için gelen Bazergen'in daha sonra Göruğlı'yla kardeş oluşu; sonrasında Göruğlı'nın Bazergen'i öldürerek derin bir vicdan azabı duyusu, Bazergen'in kız kardeşi Aysultan'la Zengilere karşı mücadelesi anlatılmaktadır.

Şabıstan şehrinin padişahı, Kızılbaşları alt eden Göruğlı'nın namını duyar ve bir gün sıranın kendilerine de gelebileceği korkusuyla, Salsal'ın oğlu Bazergen'i, Göruğlı'nı bulup öldürmesi için görevlendirir. Bazergen'in kız kardeşi Aysultan, kötü bir düş görür. Ağabeyini gitmemesi yönünde uyarır. Bazergen, Aysultan'ı dinlemez ve Şambılbel'e doğru yola koyulur. Bazergen, Göruğlı'nın karısı Ağayunis Peri ile karşılaşır. Ağayunis yiğide vurulur ve methiyeler düzer. Bazergen ise onu tersler. Göruğlı avdan döner, Ağayunis ona Bazergen'in haberini verir. Göruğlı kırk yiğidiyle Bazergen'i aramaya koyulur. Bulduğunda kendini Göruğlı'nın hizmetçisi olarak tanıtır ve Bazergen'in gücünü sınar. Göruğlı, Bazergen'in gücü karşısında dehşete kapılır. Hile olmadan onu alt edemeyeceğini anlar. Göruğlı kırk yiğidiyle Bazergen'in üzerine yürür. Bazergen kırk yiğidi alt eder, Göruğlı'nı da öldürmek üzereyken Göruğlı Hz Ali'den yardım ister. Hz Ali, Bazergen'in gözüne görünerek, onları kardeş ilan eder. Bazergen'in gönlü ısınır, Müslüman olur. Göruğlı'nı öldürmekten vazgeçer. Onu kardeş bilir.

Göruğlı'nın yiğitleri olanlardan hoşnut olmaz. Yaşlı bir kadına, Göruğlı'nın aklını çelmesi, Bazergen'i öldürtmesi için bolca altın verirler. Yaşlı kadın (Zeynep Kempir) "Kafirin sözüne güven olmaz, gelip seni öldürecektir." diyerek, türlü vesveselerle Göruğlı'nı kandırır. Göruğlı, Bazergen'i vurur ve ardından pişman olur. Çok büyük bir vicdan azabı duyar. Bazergen ölmeden önce kız kardeşi Aysultan'ı Göruğlı'na emanet eder ve onu affeder. Göruğlı Zeynep Kempir'i öldürür, Bazergen içinse bir anıt mezar yaptırır. Sapar Mahrem ve yanındaki on beş kişiyi, Bazergen'in kalan mallarını götürmek üzere, Aysultan'a gönderir.

Aysultan, ağabeyini sorduğunda önce on beş gün sonra geleceğini, gelmeyince hastalığa kapılıp öldüğünü söylerler.

Bazergen'in yiğitlerinden Taymas Bek, Bazergen'i Göruğlı'nın öldürdüğünü söyler. Aysultan intikam yemini eder, erkek elbisesi giyerek kılık değiştirir ve yola koyulurlar. Göruğlı'yla Aysultan karşılaşır ama ilk etapta Göruğlı kimliğini aşık etmez. Aysultan mezarı farkedip sorar, ağabeyinin orada yattığını öğrenir. Aysultan'ın feryatlarına Göruğlı dayanamaz her şeyi itiraf eder ve onu öldürmesini ister. Doğruyu söylediği için Aysultan Göruğlı'nı affeder ve bacı-kardeş olurlar. Aysultan Göruğlı'na, Hint vilayetinde Karahan Zengi adında bir düşmanı olduğunu söyler ve onunla savaşma kararı alırlar. Aysultan ve Bazergen'in yokluğunda, Karahan Zengi, Şabistan'a giderek viran eder, adamlarını yerleştirir. Göruğlı ve yiğitleri Şabistan'a giderek Karahan Zengi'nin adamlarını öldürürler. Karahan Zengi intikam için Şabistan'a gelir. Aysultan ve Göruğlı aralarında anlaşarak hile yoluyla Karahan Zengi'yi öldürürler. Şabistan şehrini düşmanlardan temizler, Aysultan'ın köle olan kız ve yiğitlerini kurtararak muratlarına ererler. (Karakalpak Foklorı, 1986: 182-208; Ok, 2018:14-16).

Bezirgen kolunun Narbay Baksı anlatmasında Bezirgen'i yardıma çağıran İsfahan Şahı'nın yardıma çağırması, Hindistan halkının Müslüman olması, Aysultan'ın Taymazbek'le evlenmesi gibi farklılıklar vardır (Karakalpak Folkloru, 2011, 34. Cilt, 227-242).

Bezirgan, Köroğlu destanının farklı bölgelerde anlatılan popüler kollarından biridir. Anlatıcısı bilinmeyen Kazak varyantında Köroğlu kendisini bağışlayıp dostluğunu kabul eden Bezirgen'i "düşmandan dost olmamış" diyerek pusu kurup öldürür. (Arıkan, 2007: 522-553). Türkmen varyantında Köroğlu karısı Ağayunus'un sözleri üzerine tanıdığı ve kendisini öldürmek üzereyken bağışlayıp affettiği, ahiretlik dost olduğu Salsal'ın neslinden Akbeyoğlu Bezirgen'i bir kocakarının telkini üzerine öldürür. Bezirgen kız kardeşi Aysultan'ı Göroğlı'na emanet eder. Göroğlı, Aysultan'ın düşmanlarını yenerek onu Taymaz Bey ile evlendirir (Göroğlı/Türkmen Halk Destanı, 1996: 180-249). Azerbaycan varyantlarında da Köroğlu'nun Bezirgan ile dostluğu ve daha sonra onu pusu kurarak öldürmesi kollar arasında yer almaktadır (Koroğlu/Paris Nüshası, 2005: 108-114). Bezirgan Anadolu anlatımlarında Zor Bezirgan, Zor Ahmet Bezirgan veya Zor Bey şeklinde bir kahraman, önce Köroğlu ile savaşmış, Köroğlu ve adamlarını yenmiş sonra yendiği kişinin Köroğlu olduğunu anlayınca da onun himayesine girerek keleşlerinden biri olarak korunmuştur (Bayaz, 1981:173).

Orta Asya Türk halklarının destanları daha çok nazım nesir karışık yapıda olmakla beraber şiir kısmı daha fazladır. Kahramanlar kimi zaman atışma şeklinde de şiir söyleyebilmektedir. Köroğlu Destanı'nın Karakalpak varyantı da bu şekilde düzenlenmiştir. Değerlendirdiğimiz kollarda toplamda 150 civarında şiir, dört yüz otuz altı dördlük ve beş tane de beşlikten oluşan bir adet muhammes bulunmaktadır ve bu şiirler dutar ya da saz eşliğinde söylenmiştir. Nazımlarda yer alan kafiye, redif, aliterasyon ve asonanslar şiirlerde ahenk ve estetik unsurlarını oluşturmaktadır.

Kollarda anlatımı güçlendiren, pekiştiren diğer unsurlar sıfatlar ve unvanlardır. Göruğlı'nun eşinin unvanı "peri" dir. Tekkede baksılık yönü olan şeyhin adı, "Aşık Aydın"dır. Göruğlı'nın rakiplerinin, düşmanlarının gücü ve heybeti, olağanüstü özellikleri, çeşitli sıfat tamlamalarıyla, mübalağalı bir anlatımla gösterilmektedir.

Äwez'in Evlenişi kolunda, Äwez'in gönlünü kaptırdığı Gülruhcan, harikulade bir güzelliğe sahiptir. Göruğlı kızı kaçırmak için kullandığı sandığı açtığında, ayın on dördü gibi olan, zülüfleri halka, badem gözlü, küçük dudaklı, elma yanaklı nazlı güzeli görür ve güzelliğine hayran kalır.

Arap Rayhan kolunda, avdayken yiyip, şarap içip mest olan Göruğlı Arap Rayhan'ı üstünde oturduğunu fark ettiğinde onu şöyle tanımlar: Gözü kadeh gibi, başı köpek gibi, kulağı kalkan gibi, bıyığı Kazak yaban atının kuyruğu gibi...

Qırmandäli, güzelliğinin yanında üç yüz alp aşkın kellesini alabilecek güce sahiptir. Onu Göruğlı bile alt edemez. Tek hamleyle at üstündeki Göruğlı'nı devirir. Göruğlı'nın rakibi Bazergen, iki ayağını Araz Nehrinin iki yanına koyacak heybete sahiptir. Develerini yüküyle birlikte nehrin bir ucundan bir ucuna

geçirir. Göruğlü'nün – kimsenin çekmeye gücü yetmediği- oku ve yayını çektiği gibi, yayı da kırarak gibi olur. Göruğlü ve yiğitleriyle tek başına gürşip hepsini üst üste yığacak güce sahip olmasının yanı sıra, Ağayunıs Peri'yi kendine aşık edecek kadar da yakışıklıdır. Aynı mübalağalı anlatımı mekân betimlemelerinde de görmekteyiz. Kollarda geçen bahçeler, sanki cennetten bir köşedir. Äwez'in Evlenişi kolunda, babanın tarifince Göruğlü, önü merdivenli büyük bir çardağa çıkar. Çardağın kapısı kilitlidir. Kilitli kapıdan girmek mümkün olmayınca, çardağın duvarından tırmanıp içeriye atlar. Baktığında ulu bir bağ ve her yana akan çeşmeler görür. Yere dökülen meyvelerin sesi işitilebilir. Etrafında altın ve gümüş gibi ışıktan saçan çaylar vardır.

Qırmandäli kolunda, kızının isteği üzerine Arıslanbay, kırk tepe yere bağ kurdurur, içini havuzlarla doldurur, Qırmandäli'nin emrine kırk hizmetçi kız verir. Dokuz kubbeli köşk yaptırıp, içini hayvanlarla doldurur.

Karakalpak Köroğlu kollarında diyaloglar ve monologlar nazım-nesir karışık olarak verilmiştir. Şiirler ağırlıklı olarak koşma tarzında, dörtlükler halinde ve hecenin sekizli ve on birli kalıpları ile yazılmıştır. Qırmandäli kolunda Aşık Aydın'ın ağzından bir tane de muhammes örneği görmekteyiz.

Karakterler meramlarını hep şiir ve saz eşliğinde dile getirmektedir. Bu davranış, halk hikayelerindeki kahramanların davranış kalıplarına benzemektedir. Bu anlatım şekli destancılık geleneğinden aşıklık geleneğine geçişin ip uçlarını ihtiva etmektedir.

Karakalpak Köroğlu varyantlarında destan üslubunda pek sık rastlamadığımız “elkıssa”, şimdi sözü'dan işitin...” gibi belli başlı “başlangıç ve geçiş kalıpları” kullanılmaktadır. Bu gibi kalıplar, anlatımda monotonluğu kırmamasının yanı sıra, olaylar arası geçişleri sağlamakta, yeni bir zaman dilimine geçildiğini göstermektedir. Aynı zamanda “kırk gün kırk gece düğün yaptılar, gönül maksatlarına erdiler.” Gibi masallardaki bitiriş formellerine benzer ifadeler de yer almaktadır. Kısaca, kollarda süsten, mecazlı anlatımlardan uzak yalın bir dil kullanılmıştır. Halk deyişlerine yer verilmiş ve günlük bir dil kullanılmıştır. Sanatsal unsurlara pek yer verilmemiştir. Var olan sanatsal unsurlar da basit ve gösterişten uzaktır. Genel olarak diyaloglar ve şiirler üzerine şekillenen metinler, amaca yönelik bilgiyi kapsamaktadır. Hecenin sekizli ve on birli kalıplarıyla yazılan şiirler saz yahut dutarla icra edilmiştir. Metinler, nazım-nesir karışık olarak verilmiştir. Anlatıcı farkı olmasından kaynaklı üslup farklılıkları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Köroğlu kolları Karakalpaklar arasında iki yolla yayılmıştır. Kıssahanlar yazılı metinleri ezberleyerek veya okuyarak halk arasında yaymış, baksılar ise daha çok Özbek ve Türkmen baksılarının tesirinde kalarak Köroğlu destanını Karakalpaklar arasında anlatmışlardır. Bundan dolayı da anlatılan Köroğlu kolları Özbek ve Türkmenler arasında anlatılan kollarla büyük benzerlikler göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AHMETOV, S., BAHADIROVA, S. (1992), Folklorlık Terminlerdin Kısaşa Sözlüğü, Nökis:
- AİMBETOV, K., (1977), Karakalpak Folklorı, Nökis:
- ALPTEKİN, A. B. (1997), Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARIKAN, M. (2007), Kazak Destanları I/Köroğlu'nun Kazak Anlatımları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARSUNAR, F., (1963), Köroğlu, Ankara: Türkiye İş Bankası yayını.
- AYİMBETOV, K. (1988), Halık Danalığı/Ötken Künlerden Elesler: Nökis
- BAYAZ, H. (1981), Köroğlu'nun Antep Rivayeti, İstanbul: Karacan Yayınları.
- BORATAV, P. N., (1988), Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, İstanbul: Adam Yayınları.

- FEDAKAR, P. (2008), *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)* İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi.
- FEDAKAR, S. (2007), *Harezm Bölgesi Destancılık Geleneği*, I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı-Bildiriler- Cilt II, (Ed. F. Türkmen-G. Gülsevin), Ankara.
- Göroğlu/Türkmen Halk Destanı (1996), 4. cilt, (Haz. Annagülü Nurmehmet), Ankara: Bilig Yayınları.
- Karakalpak Folklorı (2011), Bezirgen, 34. Tom, Nökis:
- Karakalpak Folklorı, (1986), XV. Cilt, (Red. K. M. Maksetov, A. K. Karimov), Nökis: Karakalpakistan basması.
- Karakalpak Folklorı, (2011), 27-42. Tomlar, (Red. N. K. Aimbetov), Nökis: Bilim yayınevi.
- Koroğlu/ Paris Nüshası, (2005), (Haz. İsrail Abbash), Bakı:
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1966), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MAKSETOV, K., (1992), *Destanlar, Jıravlar, Baksılar*, Nökis: Karakalpakistan basması.
- MAKSETOV, K. (1996), *Karakalpak Halkının Körkem Awızeki Döretmeleri*: Nökis
- OK, Z. B., (2018), *Köroğlu Destanı'nın Karakalpak Varyantı/Äwez'in Evlenişi*, Arap Reyhan, Qırmandalı, Bazergen (İnceleme-Metinler), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.
- RAHMANİ, Ç. S., (2018), *Köroğlu Destanının Karakalpak Varyantı/Awezhan Kolu (İnceleme-Metin)*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.
- SAVCI, E. B., (2016), *Köroğlu Destanı "Hikayet-i Köroğlu Sultan"*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi.
- ŞAHİN, H. İ., (2013), *Köroğlu Destanı'nın Harmandeli Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara: Gazi Kitapevi yayınları.
- TÜRKMEN, F. (1998), *Hikaye*, DİA, c. XVII, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi yayınları.
- TÜRKMEN, F. (2002), "Karakalpakistan'da Destan Çalışmaları, " *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi-Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Sektör Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- YILMAZ, S. (1997), *Karakalpak Türkleri ve Bugünkü Karakalpakistan*, *Yeni Türkiye*, 3 (16), 1320-1327.
- YILMAZ, S. (2006), *XVI-XX Yüzyıllarda Karakalpak Türkleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.